

Η ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ (της Ιωάννας Μουτσοπούλου)

Τι είναι τέχνη; Ποιος είναι ο πυρήνας της προσπάθειας του ανθρώπου πίσω από την τέχνη; Ποιον σκοπό εξυπηρετεί αυτή, έστω και ασυνείδητα; Δεν μιλάω για σκοπό που επιβάλλει κάποιος, αλλά για μία ανάγκη που βρίσκεται μέσα στη ζωή και

τείνει να εκφραστεί και να δώσει απαντήσεις στα προβλήματά της. Αυτό είναι πράγματι δύσκολο να διακριβωθεί και χρειάζεται μια προσπάθεια λίγο βαθύτερη, αλλά ακόμη και τότε για να μπορέσουμε απλώς να συλλάβουμε κάποια ίχνη των αληθινών αναγκών της ζωής, μια και αυτές αποκαλύπτονται σταδιακά και εξελισσόμενα.

Αυτός ο σκοπός, όπως ανέφερα, δεν μπορεί να είναι ένας σκοπός που επιβάλλει ένας άλλος άνθρωπος ή μία συλλογικότητα, με την αμείλικτη πειθώ ή τη βία. Όμως, από το άλλο μέρος, δεν υπάρχει τέχνη που δεν έχει σκοπό, γιατί δεν είναι δυνατή η ζωή χωρίς σκοπό. Ακόμη και τα ένστικτα έχουν κάποιον σκοπό, όπως π.χ. την επιβίωση. Η διάρρηξη των γνωστών μορφών μέσω των οποίων εκφράζεται η τέχνη σε κάθε εποχή δεν υποδηλώνει έλλειψη σκοπού, αλλά την ανάγκη να απελευθερωθεί κανείς από τις υπάρχουσες παλιές μορφές της. Αυτή η τάση για απελευθέρωση μπορεί να βρίσκεται σε μια ορθή ή σε μια λανθασμένη κατεύθυνση, αλλά αυτό που έχει σημασία είναι ότι έχει έναν σκοπό. Αυτός ο σκοπός είναι η προσπάθεια να εκφραστεί κανείς με νέες μορφές καταλληλότερες είτε για την παρούσα ανάγκη είτε για την προώθηση των δικών του επιθυμιών και την επιρροή τους στην κοινωνία.

Στους σκοπούς πρέπει να διακρίνουμε δύο είδη σκοπών: Τους θετικούς που ανιχνεύουν αλλά και δημιουργούν το μέλλον, που

είναι πιο σπάνιοι γιατί απαιτούν και σπανιότερους ανθρώπους, και αυτούς που αποτελούν μία εκτόνωση παρορμήσεων και συναισθημάτων. Οι πρώτοι, για παράδειγμα, ιδώθηκαν στην αρχαία ελληνική τραγωδία, και δεν μπορεί παρά να είναι θετικοί όχι μόνο επειδή καλλιεργούν ενεργητικά τις συνειδήσεις, αλλά και επειδή έχουν θετική ποιοτική κατεύθυνση. Οι δεύτεροι, παρουσιάζουν μία μεγάλη γκάμα, ξεκινώντας από την αναπόφευκτη και ορθή ανάγκη για ατομική έκφραση ψυχολογικών στοιχείων και φθάνοντας μέχρι την σύγχρονη μουσική και θεματογραφία, με τα αδιέξοδα και τη χαοτικότητα που τα χαρακτηρίζει. Το εσωτερικό χάος τείνει και αυτό να εκφραστεί αναπαραγόμενο θορυβωδώς. *Ακόμη και αν κανείς το επιδιώκει ενσυνείδητα, αυτό δεν αλλάζει τον χαρακτήρα του ως εκτόνωσης, γιατί η θετικότητα δεν μπορεί παρά να έχει έναν και μοναδικό χαρακτήρα: το κοινό καλό που αναπόφευκτα περιλαμβάνει τόσο την ελευθερία όσο και την ευθύνη, δηλαδή την ατομική συνοχή αλλά και την συνοχή ατόμου και κοινωνίας.*

Επομένως, αυτό που συμβαίνει είναι ότι οτιδήποτε χαρακτηρίζει τη συνείδηση είναι και αυτό που τείνει να εκφραστεί. Η τέχνη και ο εαυτός βρίσκονται σε μία συνεχή αλληλεπίδραση. Όμως δεν είναι μόνον η τέχνη που αλληλεπιδρά με τον εαυτό, είναι και το όλο της ατομικής και κοινωνικής ζωής με τα κυρίαρχα πρότυπα. Κανένας τομέας της ανθρώπινης ζωής δεν είναι απόλυτα ελεύθερος από τους άλλους, όλοι μαζί συνδιαμορφώνουν και συνδιαμορφώνονται, αν και κάποιος μπορεί να είναι κατά περίπτωση κυρίαρχος όπως ο οικονομικός.

Στην περίπτωση της χαοτικής και αδιέξοδης τέχνης της εποχής μας, ο ασυνείδητος σκοπός είναι να αποτυπώνεται ο εαυτός στην εικόνα του και σε μια φευγαλέα εντύπωση, εφ' όσον έχει απολεσθεί εκείνη η εσωτερική θετική ποιότητα που αποτελεί μία εξελικτική συνοχή ως αυταξία. Με αυτόν τον τρόπο, αναιρεί τον υπάρχοντα σκοπό που αποτελεί τον συνεκτικό ιστό της ανθρώπινης συνείδησης. Η θετικότητα του νοήματος υποκαθίσταται από μία επιθετική και θορυβώδη έκφραση – στο αισθητό αποτύπωμα. Αυτό είναι ακριβώς το αντίστοιχο της δύναμης όταν υποκαθιστά τη

θέληση. Αλλά ακόμη και το υποκείμενο απαιτεί μία δύναμη συνοχής για να υπάρχει σαν τέτοιο και μόνο το νόημα είναι αυτή η δύναμη. Το νόημα δεν είναι κάτι που παράγεται τυχαία από τον ανθρώπινο εγκέφαλο, είναι προϋπάρχον και έχει αυταξία. Αν θεωρηθεί ότι παράγεται από τον ανθρώπινο εγκέφαλο, τότε η συνοχή της συνείδησης και της ταυτότητας χάνεται και το μόνο που της απομένει είναι να δημιουργεί είδωλα του εαυτού. Τα είδωλα όμως χωρίς το νόημά τους είναι χαοτικά.

Καταλαβαίνει κανείς, λοιπόν, πόση βαρύτητα έχουν σκέψεις των διανοούμενων όπως για το ότι το νόημα δεν προϋπάρχει, ότι το υποκείμενο πρέπει να ξεριζωθεί από τον εαυτό του και άλλες τέτοιες αναφορές και πόσο επιπόλαιο είναι να τις αποδέχεται κανείς σαν δήθεν επαναστατικές. Αν παρατηρήσει κανείς καλύτερα, θα δει ότι με αυτή την τέχνη ο κόσμος γίνεται αποσπασματικός, τμηματοποιείται με τα τμήματά του να μην έχουν μεταξύ τους οργανική συνοχή. Στην ουσία, πρόκειται για μία διαδικασία διάλυσης, αυτοκαταστροφής και θανάτου. Και καμμία προηγούμενη γενιά δεν είναι αθώα γι' αυτή την κατάληξη. Οι γνώσεις και η εν γένει κουλτούρα δεν μπορούν να συγκρατήσουν την σταδιακή παράδοση στο χάος, όταν αποτελούν απλώς διακοσμητικά στοιχεία της ζωής και δεν διεισδύουν στον ηθικό πυρήνα της ύπαρξής μας. Κάτι αντίστοιχο συνέβαινε στην γαλλική αυλή επί Λουδοβίκων, όπου η κουλτούρα και η συμπεριφορά ήταν εκλεπτυσμένα, αλλά περικλειστά ως προνόμιο μόνο λίγων, ενώ η αδιαφορία για τον συνάνθρωπο μαινόταν αδιάντροπα.

Τι βλέπουμε σήμερα στην τέχνη; Οι καλλιτέχνες συνήθως, όπως εξάλλου και οι επιστήμονες και οι διάφοροι κλάδοι, απαιτούν μια απόλυτη ελευθερία, αλλά στην πραγματικότητα δεν θέλουν μόνο να εκφράσουν τη δική τους οπτική γωνία για τον κόσμο αλλά και να επηρεάσουν τους ανθρώπους – οπότε αυτή η απόλυτη ελευθερία για την οποία μιλάνε δεν είναι αληθινή. Όλοι επιζητούν ένα είδος επιρροής, αλλιώς θα ζούσαν πλήρως απομονωμένοι από την κοινωνία. Η τάση για επιρροή είναι αναπόφευκτη αν και όχι πάντοτε συνειδητοποιημένη και πολύ περισσότερο όχι ομολογημένη. Στην πραγματικότητα, το πρόβλημα

βρίσκεται στο **κίνητρο** και στη **φέρουσα ικανότητα** του καλλιτέχνη να κατανοήσει τις ανθρώπινες σχέσεις και να ασκήσει θετική επιρροή. Η λεγόμενη ελευθερία της τέχνης άλλοτε κρύβει την ωμή φιλοδοξία και επιβολή και άλλοτε, απλώς, την ανικανότητα για κατανόηση, για επιλογή των βημάτων της ζωής και για απαλλαγή από το δέλεαρ του εντυπωσιασμού είτε με “θορυβώδη” είτε με ασαφή τρόπο. Ο “θόρυβος” είναι μια βίαιη εισβολή στη συνείδηση των ανθρώπων μέσω εικόνας, ήχου ή λόγου, νοήματος και δράσης, ενώ η ασάφεια είναι ο τρόπος να εξάψει κανείς την περιέργεια και την αίσθηση ενός πράγματος που έχει αξία απλώς και μόνο γιατί είναι κρυμμένο από εμάς, που όμως μπορεί να είναι και ανάξιο λόγου.

Όταν η τέχνη υποτάσσεται στην τάση για επωνυμία, έχει ήδη απολέσει ένα σημαντικό μέρος από την ακεραιότητά της – παρ’ όλο που η επωνυμία όντως μπορεί να καταστήσει γνωστό στον κόσμο ένα δημιούργημα, σε αντίθεση με την ανωνυμία που θα το ρίξει στην πλήρη αφάνεια και μπορεί να χαθεί μία πραγματικά πολύτιμη έμπνευση. Αυτό το πρόβλημα δεν πρόκειται ποτέ να λυθεί, όσο η κοινωνία μας είναι τόσο εμπορευματοποιημένη που προτιμά τα μέτρια και ευκολοχώνευτα πρότυπα και όσο η διαδικασία προβολής της τέχνης βρίσκεται στα χέρια λίγων που ελέγχουν τις διόδους λειτουργίας της, ώστε να ελέγχεται και η ποιότητα αυτών των προτύπων που προβάλλονται.

Πιστεύω ότι η τέχνη εισάγει πρότυπα, ακόμη και αν ισχυρίζεται ότι απορρίπτει τα πρότυπα, με τη δικαιολογία ότι περιορίζουν την ελευθερία του ατόμου και της κοινωνίας. Μόνο που και αυτό είναι ένα πρότυπο (διαστρεβλωμένο), εκείνο της ελευθερίας. Αυτό είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τα προηγούμενα άρθρα μου για τη λειτουργία των αποδομητικών θεωριών. Γι’ αυτό, δεν μπορούμε να αποφύγουμε τη συζήτηση για το ποια πρέπει να είναι τα πρότυπα της ζωής και, επομένως, και της τέχνης. Αλλά υπό συζήτηση πρέπει να είναι και το τι σημαίνει ο όρος «πρότυπο».

Συχνά, με τα πρότυπα ο άνθρωπος προσπαθεί να εκφράσει όχι μόνο το ιδανικό αλλά, πλαγίως, και την τάση του για κυριαρχία και επιβολή άποψης. Αποτελούν, στην πραγματικότητα, ερμηνεία του

τι αποτελεί το “καλό” για μία κοινωνία. Στην περίπτωση της επιβολής, το πρότυπο αναλώνεται σε μορφές συμπεριφοράς και μόνο, που κάποτε μπορεί να θύμιζαν το ιδανικό, αλλά σταδιακά έχουν χάσει τη σύνδεσή τους με αυτό και έχουν γίνει φορείς ελέγχου κάποιων λίγων επάνω στην κοινωνία. Αυτό που προβάλλεται είναι η συμπεριφορά και όχι η συνείδηση. Ακόμη και νεότερα “πρότυπα” αποτελούν πολλές φορές μορφές αντανακλαστικής συμπεριφοράς αντίθετες με τις προηγούμενες, αλλά δεν αγγίζουν καθόλου τη συνείδηση. Δεν διαχωρίζουν το νόημα ενός προηγούμενου προτύπου από τις ερμηνείες και τις συμπεριφορές που έχουν επιβληθεί στο όνομά του. Τα νέα πρότυπα όμως δεν μπορούν να δημιουργηθούν απλώς με αντίθετες αντιδραστικές συμπεριφορές σε ό,τι μας ενοχλεί, απαιτούν κάτι πολύ περισσότερο και βαθύτερο. Όταν βέβαια δεν προσεγγίζεις το ενυπάρχον νόημα, είτε γιατί πιστεύεις πως δεν υπάρχει είτε γιατί πιστεύεις ότι δεν είναι χρήσιμο, τότε αναγκαστικά θα λειτουργείς σαν το εκκρεμές από τη μία άκρη στην άλλη εναλλάξ, χωρίς λογική επεξεργασία.

Για παράδειγμα: Έχουμε σαν πρότυπο την οικογένεια; Τότε πρέπει οπωσδήποτε να ανατρέξουμε στις παλιές μορφές διαβίωσης, με τη γυναίκα σε συγκεκριμένο περιοριστικό ρόλο και τον άντρα σε άλλον και στην απαγόρευση του διαζυγίου, γιατί μας ενοχλούν οι διαλυμένοι γάμοι. Αυτό μπορεί να γίνεται ανατρέχοντας σε παλιές ειδυλλιακές εικόνες που υπήρχαν μόνο στα βιβλία, αλλά έκρυβαν και αυτές ανωριμότητα και δυστυχία. Αυτές, εξάλλου, οι δυσχέρειες οδήγησαν τελικά και στην παρακμή τους. Έχουμε σαν πρότυπο την σεξουαλικά και επαγγελματικά ελεύθερη γυναίκα; Τότε πρέπει να παραμερίσουμε την οικογένεια και να ζούμε οπωσδήποτε σε μια υπερένταση σεξουαλική και εργασιακά ανταγωνιστική, με μια μίμηση των αντρών, λες και υπήρχε κάτι ιδιαίτερα αξιοζήλευτο στις αντίστοιχες συμπεριφορές τους. Έχουμε σαν πρότυπο την ελευθερία; Τότε οποιοδήποτε νόημα απαγορεύεται γιατί μας αναγκάζει να σκεφθούμε και, έτσι, πρέπει να είναι όλα επιτρεπτά χωρίς εξαιρέσεις, με την τάση να απαντάμε σε κάθε πρόκληση και περιέργεια μέχρι σημείου εκκεντρικότητας. Όμως όλα αυτά, οικογένεια, ελευθερία και όλα

τα άλλα εξαρτώνται κυρίως από μία ώριμη συνείδηση και όχι τόσο από τις συνθήκες και τις τυπικές συμπεριφορές. Πού ακριβώς κατευθυνόμαστε χωρίς τη συνείδηση, με μόνο μας όπλο μόνο μία αντίδραση απέναντι σε ό,τι μας καταπιέζει και από τη μία άκρη του εκκρεμούς στην άλλη;

Έχω την εντύπωση ότι αληθινή τέχνη χωρίς διευκρίνιση αυτών των πραγμάτων δεν μπορεί να υπάρξει. Εξάλλου, η αποτυχία της τέχνης είναι ήδη φανερή. Και όχι μόνο της τέχνης. Κρίμα, γιατί η τέχνη πραγματικά μπορεί να χτίσει χαρακτήρες και να προσεγγίσει τα πρότυπα, τα ιδανικά, με έναν τρόπο πιο αφαιρετικό από ό,τι η πολιτική, γιατί η τελευταία είναι αναγκασμένη να χειριστεί συγκεκριμένες καταστάσεις και να επιλέξει σύμφωνα με τον χρόνο και τις συνθήκες, δηλαδή κάνοντας τις αναγκαίες προσαρμογές. Η προσαρμογή είναι μεν αναγκαία αλλά πάντοτε περιοριστική. Η τέχνη είναι πιο ελεύθερη, μπορεί να επεκταθεί λίγο περισσότερο μπροστά στον χρόνο, αλλά γι' αυτό είναι ίσως και πιο αλαζονική λόγω όχι μόνο αυτής της ελευθερίας της αλλά, κυρίως, λόγω της απόστασής της από την αντικειμενική πραγματικότητα της ανθρώπινης ζωής. Αυτή η αντικειμενική πραγματικότητα είναι που θα την έκανε να μετρήσει τις δυνάμεις της και την ορθότητά της. Για παράδειγμα, το να μιλάει κανείς για την ανυπαρξία καθολικού νοήματος και ταυτόχρονα να υποστηρίζει τη δημοκρατία είναι παραλογισμός, που ήδη αποδεικνύεται στην πράξη. Ο καλλιτέχνης, λοιπόν, αισθάνεται λιγότερη ευθύνη γι' αυτά και καταλήγει να είναι αποκλειστικά μία ατομική και δήθεν ελεύθερη έκφραση, χωρίς να συνδυάζει το ατομικό με το κοινωνικό. Αλλά η απόσταση αυτή από την κοινωνία δεν είναι υγιής. Θα έπρεπε να είναι μόνο μια απόσταση που εξασφαλίζει πιο καθαρή όραση για τις αρχές της ζωής και όχι μια αποξένωση και ευκαιρία για αλαζονική αδιαφορία απέναντι στο γίγνεσθαι της κοινωνίας και για διανοητικές κατασκευές που επιδεικνύουν απλώς και μόνο μιαν ικανότητα χειρισμού των μορφών για εντυπωσιασμό και χωρίς καμμία ευθύνη. Επειδή όμως η λέξη ευθύνη μπορεί να παρεξηγηθεί και να διαστρεβλωθεί, θα μπορούσα ίσως να χρησιμοποιήσω αντ' αυτής τη λέξη «ευαισθησία». **Ευαισθησία** απέναντι στην αληθινή

ανάγκη του κόσμου για συνοχή και ελευθερία. Αυτή είναι η αληθινή ευαισθησία και όχι η υπερευθιξία και υπερσυγκέντρωση στην ατομιστική παρουσίαση που χάνει το σύνολο της εικόνας και γίνεται εξ ορισμού χαοτική. Η χαοτικότητα είναι φύση του ατομισμού και κάθε ρήγματος της ατομικής συνείδησης με το σύνολο.

Το πρόβλημα της τέχνης δεν είναι να κάνει εύκολη ή δύσκολη την προσέγγιση του κοινού. Το πρόβλημα είναι να προσεγγίσει στο μέτρο του δυνατού μιαν αλήθεια και να την αποτυπώσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, με εικόνα, λόγο, ήχο ή οτιδήποτε άλλο. Παρατηρεί όμως κανείς συνηθισμένα πράγματα με περίτεχνο τρόπο δοσμένα, όπου το εύκολο και καθημερινό δίνεται με πολύπλοκο τρόπο, για να μιμηθεί ένα βάθος που στην πραγματικότητα δεν υπάρχει. Η τέχνη όπως είναι σχετίζεται σχεδόν αποκλειστικά και μόνο με τη μορφή, το είδωλο και όχι με το νόημα. Το νόημα έχει εξοριστεί ως περιορισμός και ως κάτι ανύπαρκτο από παντού. Οι μορφές όμως δεν μπορούν να ζήσουν για πολύ, ό,τι ζωή είχαν προερχόταν από τα νοήματα που τις ενέπνευσαν. Σταδιακά θα χάσουν κάθε ικμάδα τους και θα μείνουμε πραγματικά στο κενό. Ήδη το βλέπουμε. Αλλά πρέπει κανείς να αναρωτηθεί αν, φθάνοντας στο κατώτερο σημείο της παρακμής, θα έχουμε τη δύναμη να ξανανέβουμε προς κάτι καλύτερο. Μπορεί όμως και να μην την έχουμε πια. Ο χρόνος θα δείξει.

14/9/21

Ιωάννα Μουτσοπούλου

Μέλος της ΜΚΟ ΣΟΛΩΝ